

Stockholms
stad

Utbildningsförvaltningen

Rapport

Språkuppdrag
September 2021

stockholm.se

Rapport Språkuppdrag
September 2021

Dnr: 3.3.3–6269/2021

Utgivare: Utbildningsförvaltningen i Stockholms stad - Förskoleavdelningen

Sammanfattning

Utbildningsnämnden har i kommunfullmäktiges budget för år 2021 fått i uppdrag att genomföra en utredning om hur språkutveckling sker i förskolan, vilka åtgärder som kan öka förutsättningarna för språkutvecklingen, samt att undersöka förutsättningarna för att genomföra ett pilotprojekt för screening av läs- och skrivsvårigheter i förskolan. Utredningen har fokuserat på:

- Genomförande av det språkutvecklande arbetet
- Arbetsätt och insatser som främjar barns språkutveckling
- Uppföljning och utvärdering av det språkutvecklande arbetet i gemensamma styrdokument och på individnivå
- Förutsättningar för att genomföra pilotprojekt om screening av läs- och skrivsvårigheter i förskolan
- I utredningen har även aktuell forskning och centrala utredningar inkluderats

Syftet har varit att kartlägga hur det språkutvecklande arbetet genomförs och att se vilka arbetsätt och insatser som kan främja barns språkutveckling. Syftet har också varit att utreda förutsättningarna för att kunna genomföra ett pilotprojekt för läs- och skrivsvårigheter i förskolan.

Utredningen har genomförts genom workshops med verksamhetscontrollers och förskolestrateger, fokusgruppsintervjuer med rektorer samt specialpedagoger, logopedier och talpedagoger i kommunala förskolor. Dessutom har en intervju hållits med ledning och personal från Bamse språkförskola, Södermalms stadsdelsförvaltning samt med avdelningschef och förskolestrateg från förskoleavdelningen i Rinkeby-Kista stadsdelsförvaltning.

Denna utredning visar att det pågår ett stort antal språkutvecklande arbetsätt och insatser¹ vid stadens förskolor och att dessa genomgående är grundade i vetenskap och beprövad erfarenhet². Det som avgör om insatser blir framgångsrika är utöver kvaliteten på undervisningen även graden av systematik i planering,

¹ Med arbetsätt avses i rapporten de språkutvecklande arbetsätt och metoder som används i undervisningen på arbetslagsnivå. Insatser refererar till specifika insatser exempelvis Läslyftet, TAKK och digitala verktyg så som exempelvis appen Pollyglutt. Insatser genomförande kan studeras på olika nivåer, exempelvis på arbetslagsnivå eller styrnings- och ledningsnivå, som också kan kallas den strukturella nivån. I denna rapport har intervjuer genomförts på den strukturella nivån med fokus på insatser genom styrning och ledning men också på konkreta arbetsätt och metoder på arbetslagsnivå, där läroplanen verkar.

² Se vidare kartläggning av insatser i Rapport om språkfrämjande insatser i Göteborgs Stads förskolor. En kartläggning och analys av språkfrämjande insatser 2020

genomförande och uppföljning. Ur ett styrnings- och ledningsperspektiv är det avgörande att de insatser som görs, genom hela styrkedjan, följs upp och utvärderas och att resultat och måluppfyllelse dokumenteras både på grupp- och individnivå.

Långsiktighet betonas, i både forskning och utredningar genomgående, som en av de viktigaste faktorerna för ett framgångsrikt språkutvecklande arbete. För att hålla ut krävs sannolikt att insatser visar på goda resultat i termer av att barn lär och utvecklas inom språk och kommunikation. Lika centralt är behovet av att utvärdera och utveckla utbildningen. Personalens kompetens är central liksom fungerade styrning och ledning genom hela styrkedjan.

Utredningens bedömning är att de språkutvecklande insatser som redan görs behöver fortgå. Dessa behöver även systematiskt följas upp över tid och effekter bör mätas på både grupp- och individnivå. I stadens riktlinjer för övergångar mellan förskola och skola³ behöver tydligare inkluderas läroplansområdet språk och kommunikation. För en distinktare progression i undervisningen mellan förskola och skola behöver förskolan få ta del av resultaten på gruppnivå av de obligatoriska kartläggningarna av elevers kunskaper i språklig medvetenhet som görs i förskoleklass inom ramen för Hitta språket⁴. Framför allt i socioekonomiskt svaga områden⁵. Förskolorna behöver också beskriva hur de arbetat med språk och kommunikation för mottagande skolor.

Denna utredning visar att det saknas ett brett vetenskapligt stöd för att genomföra en allmän språkkartläggning av förskolebarn. Enskilda studier visar däremot på fördelar med kartläggning, men dessa studier behöver skalas upp och testas på större urval för att beslut ska kunna fattas för eller mot införande av allmän kartläggning. Däremot finns stöd för riktad kartläggning av språk i områden med stor andel flerspråkiga barn och personal. Att identifiera barn med språkliga svårigheter tidigt har visat sig vara centralt. Tidiga insatser är också avgörande för en mer gynnsam utveckling. Utredningen visar att det pågår flera utvecklingsprojekt i stadens förskolor som syftar till att utveckla arbetssätt där olika typer av kartläggning av barns språk ingår. Det arbete som pågår

³ Riktlinjer för övergångar mellan förskola och skola, 2013. Riktlinjer för övergångar mellan förskola, förskoleklass, skola och fritidshem, reviderad 2020.

⁴ [Kartläggning i förskoleklassen - Skolverket](#)

⁵ Med socioekonomisk status avses vanligtvis utbildningsnivå, yrke och inkomst. I utsatta områden har en stor andel av befolkningen låg utbildning, låg inkomst och arbetslösheten är ofta hög. (Definition; SCB).

behöver följas upp och utvärderas, exempelvis pilotprojektet i Rinkeby-Kista.

Utbildningsförvaltningen ser mot bakgrund av detta inte behovet av att i nuläget genomföra ytterligare pilotprojekt gällande screening för läs- och skrivsvårigheter i förskolan.

Sammanfattningsvis görs bedömningen att nedanstående åtgärder bör prioriteras för att öka förutsättningarna för en god språkutveckling för alla barn i Stockholms stads förskolor. Det är angeläget att arbetet med följande delar fortgår vid stadsdelsförvaltningarna:

- Erbjud fortsatta insatser för att stärka barns språkutveckling i svenska och modersmålet.
- Utveckla en mer systematisk dokumentation och uppföljning av varje barns språkutveckling.
- Bidra med insatser för ökad kompetens i barns typiska språkutveckling, andraspråksinlärning och flerspråkighet.

I tillägg till detta bör utbildningsförvaltningen få i uppdrag att göra en översyn av riktlinjer för övergångar mellan förskola och skola i Stockholms stad. I riktlinjerna behöver läroplansområdet språk och kommunikation inkluderas tydligare.

Innehåll

Sammanfattning.....	3
Bakgrund och nulägesbeskrivning.....	7
Uppdrag språkutvecklande arbete.....	10
Uppdrag screening	21
Resultat och analys	27
Slutsatser och åtgärder.....	30

Bakgrund och nulägesbeskrivning

Utbildningsnämnden har fått i uppdrag i kommunfullmäktiges budget för år 2021 att genomföra en utredning om hur språkutveckling sker i förskolan och vilka åtgärder som kan öka förutsättningarna för språkutvecklingen. Utbildningsnämnden har även fått i uppdrag i att genomföra en utredning om förutsättningarna för att kunna genomföra ett pilotprojekt för screening av läs- och skrivsvårigheter i förskolan.

Förskolans uppdrag utifrån styrdokument

Förskolans läroplan, Lpfö 18, slår fast att: ”Språk, lärande och identitetsutveckling hänger nära samman”⁶. Förskolan ska ge varje barn förutsättningar att utveckla både det svenska språket och modersmål. Förskolan ska också ge varje barn förutsättningar att utveckla ett nyanserat talspråk och ordförråd samt förmåga att leka med ord, berätta, uttrycka tankar, ställa frågor, argumentera och kommunicera med andra i olika sammanhang och med skilda syften. ”Förskolan ska ge varje barn förutsättningar att utveckla intresse för skriftspråk samt förståelse för symboler och hur de används för att förmedla budskap”⁷. Lpfö 18 slår vidare fast att förskolan ska ge stöd till barn som av olika skäl behöver det för att en likvärdighet ska uppnås. ”Barn som tillfälligt eller varaktigt behöver mer stöd och stimulans ska få detta utformat utifrån sina egna behov och förutsättningar”⁸.

Det individuella perspektivet på barns lärande har lyfts fram i Lpfö18 i och med att målen riktas mot att varje barn ska ges förutsättningar för lärande. De tidigare strävansmålen har ersatts med en distinktare målformulering, även om det framgår att det är utbildningen som ska utvärderas och inte varje barns prestationer. Det framhålls att kvalitet systematiskt ska dokumenteras, följas upp och utvärderas, ”Syftet med utvärdering är att få kunskap om hur förskolans kvalitet, det vill säga verksamhetens organisation, innehåll och genomförande kan utvecklas så att varje barn ges bästa möjliga förutsättningar för utveckling och lärande”⁹.

Nationellt fokus på språkutveckling

Att stärka barns språkutveckling är utöver en kommunal angelägenhet även en nationellt prioriterad fråga. I regeringens skrivelse Barns och ungas läsande 2020/21:95¹⁰ slås fast att:

⁶ Lpfö 2018 sid 8.

⁷ Lpfö 2018 sid. 14.

⁸ Lpfö 2018 sid. 6.

⁹ Lpfö 2018 sid 18.

¹⁰ barns-och-ungas-lasning-skr.-20202195.pdf (regeringen.se)

”Samverkan mellan folkbibliotek, barnhälsovård och förskola bör öka i syfte att stärka små barns språkutveckling”. Vidare konstateras att fortsatta satsningar på förskolan behövs för att stärka barns språkutveckling. Språket är en av de viktigaste faktorerna för att klara sig i utbildningssystemet och vidare i samhället.

I maj 2019 antog Europeiska unionens råd en rekommendation om förskoleverksamhet och barnomsorg¹¹ där det bland annat konstaterades att för barn med sämre förutsättningar¹² kan bristande språkkunskaper vara till hinder för barnens framtida utbildningsmöjligheter. Medlemsstaterna rekommenderas att stödja alla barn i inläringen av undervisningsspråket samtidigt som man också skulle ta hänsyn till och respektera barnens förstaspråk.

I utredningen Fler barn i förskola - för bättre språkutveckling i svenska¹³ konstateras att barns deltagande i förskola har stor betydelse för språkutvecklingen. Utredningen föreslår att barns språkutveckling i svenska ska stärkas bland annat genom att öka deltagandet i förskola för barn tre till fem år, särskilt nyanlända barn, barn med annat modersmål än svenska och barn i socioekonomiskt svaga grupper. Utredningen fastställer att behovet av utbildad personal är stort, särskilt i utsatta områden och föreslår flera åtgärder som bland annat karriärsteg för förskollärare i förskolor med svåra förutsättningar och en enhetlig barnskötarutbildning. Utredningen rekommenderar vidare att examensbeskrivningen för förskollärarexamen ändras så att barns andraspråksinläring i svenska ingår. Utredningen föreslår även att Skolverket tar fram allmänna råd om språkkunskaper gällande vilka krav som ska ställas på personal som arbetar inom förskolan.

Fokus på språkutveckling i stadens förskolor

I Förskolerapport 2019¹⁴ skrivs fram, i linje med förslaget till den statliga utredningen¹⁵ att i stadsdelsområden med hög andel flerspråkiga barn, behöver förskolans arbete med barns språkutveckling i svenska språket stärkas. Behovet av fortsatta insatser för att höja personalens språkliga kompetens, så att läroplansuppdraget med att ge alla barn goda kunskaper i det svenska språket

¹¹ Begreppen ”förskoleverksamhet och barnomsorg” är inte tillämpliga i Sverige där utbildningsformen förskola är reglerad i skollagen. I denna rapport avses förskola.

¹² Till exempel vissa barn med invandrarbakgrund eller från minoritetsgrupper och flyktingbarn, barn med särskilda behov.

¹³ Betänkande av Utredningen om fler barn i förskolan för bättre språkutveckling i svenska (SOU 2020:67).

¹⁴ Förskolerapport 2019 – *Samlad rapport för förskola i Stockholms stad*. Dnr 1.3.2-2031/2020

¹⁵ SOU 2020:67

uppfylls, pekas även ut som en prioriterad åtgärd. Även Förskolerapport 2020¹⁶ lyfter ovanstående som prioriterade åtgärder. Vidare lyfts behovet av att stärka barns språkutveckling i modersmålet utöver det svenska språket.

I utbildningsförvaltningens kommunala utvärdering¹⁷ konstateras att förskollärare och arbetslag mer medvetet behöver organisera för barns lärande och undervisning. Utvärderingen beskriver att det fortsatt råder en relativt svag didaktisk och målrelaterad styrning i planeringsskedet när det gäller uppdraget att följa varje barns utveckling och lärande över tid. En av utvärderingens slutsatser är att förskolan behöver bearbeta på vilket sätt varje enskilt barns lärande ska följas, dokumenteras samt vad som ska analyseras och bedömas. Arbetslagen saknar här systematik och underlag som tydligt visar hur undervisningen bidrar till kontinuitet och progression i lärandet.

Den kommunala utvärderingen visar också på att även om den nationella målstyrningen blivit synligare i dokumentationen framgår inte systematiken i en didaktisk stödstruktur för uppföljning och utvärdering. Många rektorer som intervjuats i den kommunala utvärderingen beskriver detta som ett stort utvecklingsområde. En utmaning med detta utvecklingsområde framgår dock tydligt i en aktuell forskningsstudie¹⁸ om förskollärostudenters verksamhetsförlagda utbildning. I studien presenteras slutsatsen att förskolan kräver personal med ämnes-, didaktiska- och pedagogiska kunskaper som kan förhålla sig till läroplanens olika innehåll i form av värden, mål, lek, lärande och omsorg. Men att sådan kompetens saknas i stor utsträckning i kåren, framför allt inom innehållsområden som matematik och språk.

Tio av 13 stadsdelsnämnder lyfter barns språkutveckling och språkutvecklande arbetsätt som ett av de prioriterade kommande utvecklingsområdena i sina underlag till Förskolerapport 2020. De tre stadsdelsnämnder som inte angivit området språk som ett utvecklingsområde beskriver dock pågående insatser för att förstärka barns språkutveckling och delvis även hur arbetet ska utvecklas framåt.

¹⁶ Förskolerapport 2020 – *Samlad rapport för förskola i Stockholms stad*. Dnr 1.3.2–2431/2021

¹⁷ Den kommunala utvärderingen har genomförts av förskoleavdelningen - utbildningsförvaltningen i alla stadsdelsområden under 2019–2021.

¹⁸ Likvärdighet och kvalitet: En studie om förskollärares verksamhetsförlagda utbildning (EDUCARE) Sheridan S, Williams P, Mellberg E, MAU 2021.

Stadsrevisionens granskning av språkutveckling i förskolan

Av Stadsrevisionens fördjupade kartläggning av det språk-utvecklande arbetet 2020¹⁹ framgår att de granskade nämnderna behöver säkerställa att pedagogernas kunskaper i det svenska språket är tillräckliga för att kunna uppfylla läroplansuppdraget. I rapporten konstateras även att arbetet med språkutveckling behöver följas upp och utvärderas på ett enhetligt vis i staden, för att kunna planera och utveckla utbildningen systematiskt. Även utbildningsförvaltningens uppföljning visar att det finns behov av att på nämndnivå i respektive stadsdel följa upp och utvärdera det språk-utvecklande arbetet, till exempel hur de stadsdelsgemensamma riktlinjerna och handlingsplanerna används.

Slutsatserna i Förskolerapport 2020 är i linje med stadsrevisionens rapport och understryker att den individuella dokumentationen tydligt och systematiskt bör visa varje barns behov av språkutveckling och förändringar i lärandet över tid. Detta har även framkommit i den kommunala utvärderingen, vilket beskrivs ovan. De olika nivåerna i styrkedjan (arbetslag - rektor - skolchef) lyfter uppföljning av varje barns språkutveckling som ett utvecklingsområde. Den kommunala utvärderingen pekar på att det är svårt att få fatt i vad barnen lär sig. Det finns ingen tillräckligt systematisk uppföljning av varje barns utveckling och lärande.

Uppdrag språkutvecklande arbete

Syfte

Syftet med denna utredning har varit att kartlägga hur det språkutvecklande arbetet genomförts och att se vilka arbetsätt och insatser som kan främja barns språkutveckling.

Syftet har brutits ner i fyra frågeställningar som är styrande för den tematiska analysen.

1. Vilka arbetsätt och insatser beskrivs i dokument och intervjuer?
2. Hur arbetar stadsdelsnämnderna och rektorerna systematiskt med styrning och ledning i det språkutvecklande arbetet i förskolan?
3. Hur arbetar specialpedagoger, logopedier och talpedagoger med språkutveckling i förskolan?

¹⁹ Stadsrevisionen (2020). Projektrapport från Stadsrevisionen – Språkutveckling i förskolan nr. 9, dnr: 3.1.3–114/2020. I granskningen har ingått utbildningsnämnden, Spånga-Tensta, Skärholmen och Skarpnäcks stadsdelsnämnder.

4. Vilka hinder och möjligheter finns i övergången mellan förskola och grundskola gällande språkutveckling?

Metod och urval

Det empiriska underlaget för denna utredning består av fokusgruppsintervjuer, två workshops med verksamhetscontrollers och förskolestrateger från samtliga stadsdelsförvaltningar samt underlag som samlats in från stadsdelsförvaltningarna inför Förskolerapport 2019 och 2020. Urvalet till fokusgrupperna är ett så kallat bekvämlighetsurval²⁰ där en förfrågan gick ut via beredningsforum²¹ och de rektorer och specialpedagoger, logoped och talpedagoger som anmälde sig, fick delta. Förfrågan gällde en rektor per stadsdelsförvaltning och ett valfritt antal specialpedagoger, logoped och talpedagoger.

Fokusgruppsintervjuerna genomfördes med två till tre rektorer per grupp, totalt 13 rektorer, en från varje stadsdelsnämndsområde samt fokusgruppsintervjuer med specialpedagoger, talpedagoger och logoped från åtta stadsdelsnämndsområden. Intervjuer genomfördes också med rektor, logoped och förskollärare från språkförskolan Bamse, Södermalms stadsdelsförvaltning²². Slutligen intervjuades även avdelningschef och förskolestrateg från förskoleavdelningen i Rinkeby-Kista stadsdelsförvaltning för att få fördjupad kunskap om specifika arbetssätt och insatser. Som komplement till workshops och intervjuer har även stadsdelsförvaltningsgemensamma handlingsplaner och riktlinjer för det språkutvecklande arbetet samlats in från stadsdelsförvaltningarna.

Fokusgruppsintervjuerna berörde olika temaområden. Den semistrukturerade intervjuguiden²³ innehöll bland annat frågor om personalens kompetens inom språkutveckling och språkutvecklande arbetssätt, insatser och riktlinjer, uppföljning och utvärdering samt övergång mellan förskola och skola. Svaren antecknades vid

²⁰ Bekvämlighetsurval innebär att respondenterna består av de personer som finns tillgängliga för forskaren. Resultatet av en studie med bekvämlighetsurval kan inte generaliseras men kan vara tillämpligt till exempel vid en pilotstudie.

²¹ Utbildningsförvaltningens samverkansforum med stadsdelsförvaltningarnas verksamhetscontrollers och förskolestrateger.

²² Språkförskolan Bamse är en av stadens två kommunövergripande specialverksamheter för barn med grav språkstörning. Språkförskolan Bamse och Bromma språkförskola drivs i samarbete mellan Stockholms stad och Region Stockholm. Upptagningsområdet är hela Stockholms stad och plats kan sökas via remiss från behandlande logoped.

²³ Semistrukturerad intervju – samtal som ger bedömningsunderlag. Frågorna är förutbestämda och alla frågor ställs till samtliga intervjuade, i samma följd. Intervjuaren väljer följdfrågor utifrån det som de intervjuade berättar.

intervjutillfället. Det empiriska materialet har analyserats genom kvalitativ, tematisk analys²⁴.

Teoretiskt ramverk

Utredningen har tagit del av aktuella utredningar och forskning och valt att utgå från Polly Björk-Willéns²⁵ teoretiska ramverk kring ett språkutvecklande arbetssätt för förskolan. Med ett språkutvecklande arbetssätt menar Björk-Willén ett förhållningsätt till språk och interaktion som syftar till att: ”Dagligen underlätta för barns förståelse av svenska genom återkommande rutiner och ritualer med bestämda språkliga mönster” (a.a.). Barn ska få möjlighet att snabbt utveckla en förmåga att uttrycka sig på svenska för att kunna bli delaktiga i alla förskolans olika aktiviteter och sammanhang. Förskolans personal bör följaktligen vara språkligt systematisk genom att använda ord och begrepp i många olika sammanhang, samt utveckla en rik ordförrådsplan²⁶.

Hur stort ordförråd ett barn utvecklar är beroende av hur många ord barnet möter under uppväxten. Tidigare forskning, bland annat Boyd och Naucér²⁷, har visat att hur barn socialiseras språkligt har stor effekt på deras skolframgångar senare i livet. Ett stort antal studier har visat på de positiva effekterna av fonologisk medvetenhetsträning hos förskolebarn²⁸. Bornholmsmodellen²⁹ är ett exempel som bygger på just fonologisk träning³⁰. Osloprojektet är ett annat exempel³¹. Där framkom att störst fördelar av den fonologiska medvetenhetsträningen hade de barn som hade sämst språklig förmåga i utgångsläget.

²⁴ Tematisk analys är en kvalitativ analysmetod med hermeneutisk grund som bygger på att genom noga läsning av intervjuunderlaget, teorier och utifrån frågeställningarna extrahera olika fynd/teman ut texten. Dessa teman prövas sedan gentemot helheten och delarna i en växelverkan som ibland benämns som abduktiv metod.

²⁵ Språk finns i allt-Flerspråkiga förskolebarns språkutveckling. PP Rinkeby-Kista stadsdelsförvaltning 2021.

²⁶ Med ordförrådsplan avses en genomtänkt strategi där förskolan tar fram ett visst antal ord och begrepp som sedan används systematiskt i undervisningens samtliga aktiviteter.

²⁷ Boyd, S., & Naucér, K. (2001). Socio-cultural aspects of bilingual narrative development in Sweden. I L. Verhoeven & Strömquist (Red.), *Narrative development in a multilingual context* (s. 129-153). Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.

²⁸ Det innebär i praktiken att koppla fonem till grafem och lära sig ljuda fram ord, till skillnad från den ortografiska ordigenkänningsprocessen där barnet bygget upp ett inre ordbibliotek.

²⁹ www.bornholmsmodellen.se

³⁰ Lundberg, I., Frost, J., & Petersen, O. (1988). *Effects of an Extensive Program for Stimulating Phonological Awareness in Preschool Children. Reading Research Quarterly*, 23(3), 263–284. Retrieved May 20, 2021.

³¹ Frost, J. (2002). *Läsundervisning: Praktik och teorier*. Stockholm: Natur & Kultur.

Björk-Willéns³² teoretiska ramverk för ett språkutvecklande arbetssätt, specifikt för barn som inte har svenska som modersmål, förutsätter att följande fem kriterier är uppfyllda. Förskolan bör ha följande:

1. Utarbetat en gemensam språkpolicy för arbetet med flerspråkiga barn som tar hänsyn till både strukturella och pedagogiska frågor.
2. En tydlig målformulering och systematik för varje förskolas språkundervisning: vad ska uppnås och hur går man tillväga?
3. Följa upp språkundervisningen och utvärdera.
4. Personal bör ha fördjupad kunskap om barns (fler)språkiga utveckling (gäller även rektorer).
5. Känna till förskolepersonalens språktillhörighet, språkliga status och språkanvändning och i förlängningen ge stöd och språklig fortbildning.

Ovanstående kriterier är i linje med de slutsatser som drogs i Göteborgsrapporten om hur arbetet med framgångsrika språkutvecklande insatser bör bedrivas³³.

1. Insatser bör ha tydliga och skriftligt formulerade mål, syfte, ansvar och en plan för hur måluppfyllelsen ska dokumenteras både under insatsens gång och i efterhand.
2. Hellre få långsiktiga än fler kortsiktiga insatser där hela styrkedjan och hela arbetslag ingår.
3. Insatser behöver vara förankrade i vetenskap och beprövad erfarenhet.
4. Riktade insatser behövs för att öka likvärdigheten.

Sammanfattningsvis kan konstateras att det är avgörande att barn möter ett rikt och nyanserat språk i förskolan och får många möjligheter att utveckla både ordförråd, fonologisk och grammatisk kompetens för att komma så långt som möjligt i sin språkliga utveckling. Lärare inom förskolan måste också ha djupa kunskaper om barns språkliga utveckling för att kunna hjälpa de barn som riskerar att misslyckas i sin tidiga läsinlärning. Mål, syfte och utvärdering framträder som avgörande och centrala framgångsfaktorer. Även kunskap, långsiktighet och att tänka hela styrkedjan framstår som centralt för ett effektivt arbetssätt.

³² Björk-Willén, P (Red.) (2018). *Svenska som andraspråk I förskolan*. Stockholm: Natur & Kultur.

³³ Rapport om språkfrämjande insatser i Göteborgs stads förskolor, 2020-12-14.

Resultat

Genom den kvalitativa analysen av intervjuer och dokument har fem teoretiskt drivna teman skapats: *insatser, arbetssätt och metoder, styrning och ledning, uppföljning och utvärdering, personalens kompetens samt övergång och samverkan*. Dessa fem teman kommer att presenteras nedan och analyseras med stöd i teori och tidigare forskning. Kopplingar till forskning och utredningar görs direkt under varje tema. Björk-Willéns teoretiska ramverk för ett språkutvecklande arbetssätt utgör ett ramverk för analysen.

Tema 1. Insatser, arbetssätt och metoder

Stadsdelsnämnderna har under år 2020 genomfört flera insatser för kompetensutveckling för att stödja barns språkutveckling. Personal har bland annat deltagit i Läslyftet³⁴, utbildning i tecken som alternativ kompletterande kommunikation (TAKK) och i utbildningsförvaltningens flerspråkighetsutbildning. Det stödmaterial för språkutveckling som utbildningsförvaltningen tidigare tagit fram har uppdaterats³⁵. I intervjuer och dokument nämns flera väl beprövade och forskningsförankrade språkutvecklande insatser som används inom stadens förskolor. Utöver insatserna här ovan framkommer i intervjuerna exempel på framgångsrika arbetssätt och metoder så som högläsning (planerad och strukturerad), samarbeten med biblioteken, mindre undervisningsgrupper, språksamtal med vårdnadshavare, digitala verktyg (exempelvis Pollyglutt) och stöttande undervisningsmiljöer. I Göteborgsrapporten³⁶ görs en grundlig kartläggning och analys av språkfrämjande insatser. Samtliga insatser, konstateras i rapporten, bygger på vetenskaplig grund och beprövad erfarenhet. De insatser och arbetssätt som tas upp ovan ingår i kartläggningen och den här utredningen kan därför på goda grunder dra slutsatsen att de har ett vetenskapligt stöd.

Tema 2: Styrning och ledning

Utbildningsförvaltningens tidigare uppföljning visar att de flesta stadsdelsnämnderna har tagit fram och i vissa fall implementerat gemensamma riktlinjer och handlingsplaner för det språkutvecklande arbetet. I de stadsdelsnämnder där dessa riktlinjer saknas är arbetet under utveckling. I Förskolerapport 2020 skrivs fram att detta indikerar på en tydligare styrning som stöd för

³⁴ Skolverkets utbildning, statsbidrag kan sökas för att frigöra tid för förskollärare att handleda kollegor i arbetet med Läslyftet.

³⁵ Stödmaterial språkutveckling – Framgångsrika arbetssätt, förhållningssätt och teorier kring barns språkutveckling i förskolan med fokus på flerspråkighet och andraspråksutveckling, reviderad 2020. Materialet är inte ett program eller en riktlinje utan finns som ett stöd för det språkutvecklande arbetet.

³⁶ Rapport om språkfrämjande insatser i Göteborgs Stads förskolor. En kartläggning och analys av språkfrämjande insatser 2020.

förskolornas arbete med barnens språkutveckling i svenska och även i flerspråkighet. Vilket också bekräftas av de intervjuade rektorerna.

I och med att riktlinjer och handlingsplaner inte är helt implementerade saknas i många fall konkreta arbetssätt och metoder för de olika insatserna som beskrivs i dessa dokument. Specialpedagoger och logopedier uttryckte i intervjuerna en upplevd brist på gemensamma arbetssätt: ”det finns inget genomgående arbetssätt på förskolorna”, ”det är mer personbundet hur man arbetar”.

En tolkning utifrån intervjuunderlaget är att vilka insatser som används i det språkutvecklande arbetet och vad som görs mer konkret inom ramen för valda insatser (det vill säga hur man genomför en insats) i hög grad styrs av personalen och blir därför personberoende. En risk med detta är att insatser som fungerar riskerar att avslutas om personalen som driver dem slutar eller byter avdelning. Ett mer systematiskt arbete med insatser och hur de implementeras skulle sannolikt leda till ett mer stabilt utvecklingsarbete som också kan följas upp och utvärderas över tid.

Olika insatser som togs upp i intervjuerna och som upplevdes av rektorerna som framgångsrika var bland annat pedagogiskt ledarskap, handledning, nätverk och kollegialt lärande, kollegial reflektionstid samt insatser av specialpedagoger och logopedier.

Tema 3: Uppföljning och utvärdering

Avgörande för om språkutvecklande insatser blir framgångsrika är hur det hanteras på en strukturell nivå, exempelvis att/hur de följs upp och utvärderas³⁷. Av Förskolerapport 2020 framgår att de strukturella förutsättningarna för det språkutvecklande arbetet följs upp i stadens tertiärrapporter och verksamhetsberättelser, både på enhets- och nämndnivå. Stadsdelsnämnderna följer även upp hur arbetet genomförs i kvalitetsdialoger och verksamhetsbesök. Dock behöver systematiken i uppföljningen förbättras i en del stadsdelsnämnder, speciellt på övergripande nivå. Skolinspektionens³⁸ granskningar visar på brister i utvärderingen av undervisningens effekt. De kriterier som används för att utvärdera barns kunskaps- och progression i lärandet är ofta godtyckliga och brister därmed i tillförlitlighet enligt inspektionen.

³⁷ Rapport om språkfrämjande insatser i Göteborgs Stads förskolor. En kartläggning och analys av språkfrämjande insatser 2020

³⁸ Skolinspektionen (2016a, 2016b, 2018).

Arbete pågår i flera stadsdelsnämnder med att utveckla och systematisera uppföljningen av förutsättningarna för det språk-utvecklande arbetet genom att lägga in det i det ordinarie systematiska kvalitetsarbetet. Detta görs exempelvis genom att ta fram uppföljningsbara aktiviteter och mätbara indikatorer i verksamhetsplanen inom området språk, som till exempel ”antal förskollärare och barnskötare som genomgått utbildning i flerspråkiga barns språk-och kunskapsutveckling”.

Att ledningen säkerställer att strategier och riktlinjer följs upp har visat sig vara en framgångsfaktor i arbetet med språkutveckling³⁹. Att det finns en tydlig målformulering och en systematik i arbetet, att det är tydligt vad som ska utvecklas och hur man ska gå tillväga samt att uppföljning och utvärdering sker systematiskt är avgörande enligt tidigare forskning om språkutvecklande arbetssätt (a.a.). Även i stadsrevisionens rapport om språkutveckling i förskolan konstateras att arbetet med språkutveckling behöver följas upp och utvärderas på ett enhetligt vis i staden för att kunna planera och utveckla utbildningen systematiskt.

De insatser för uppföljning och utvärdering som framkom under intervjuerna beskriver främst form snarare än innehåll. Exempel på uppföljningsmetoder som lyftes är nätverksmöten och specialpedagogernas uppföljningar, arbetet med självvärderingen (WKI)⁴⁰, olika digitala underlag i OneNote, olika reflektionsprotokoll samt Skolplattformens modul Planering och Bedömning. Metoderna fångar endast i liten utsträckning vad barnen faktiskt lär sig. Flera stadsdelsnämnder lyfte i tidigare uppföljning att varje barns språkutveckling är ett utvecklingsområde eftersom det inte genomförs med tillräcklig systematik. Det handlar primärt om former för förskollärares uppdrag att följa, dokumentera och analysera varje barns utveckling och lärande. Detta utvecklingsområde framgår även tydligt av stadsrevisionens rapport om språkutveckling i förskolan.

Både specialpedagoger och logopedier uttryckte i intervjuerna att de inte var så insatta i hur uppföljning och utvärdering går till. De beskrev att arbetet ofta var personbundet. Denna bild bekräftades delvis även av rektorerna, så som en av rektorerna uttryckte att det är svårt att veta: ”vad arbetet leder till på kort och lång sikt”.

³⁹ Björk-Willén, red. (2018) Svenska som andraspråk i förskolan. Natur och Kultur. Stockholm, 2018.

⁴⁰ Stockholms stads kvalitetsindikator – webbaserad kvalitetsindikator

Ann S. Pilgren som för Utbildningsförvaltning har utvärderat stadens självvärderingsmaterial⁴¹, slår fast att bristen på gemensamma bedömningskriterier i det nuvarande materialet ger stort utrymme för personliga värderingar och tolkningar. Hon menar att ett självvärderingsverktyg behöver visa genom tydliga kännetecken och kriterier vad effektiv och verksam undervisning och omsorg är samt visa på de förändringar som behöver göras för att uppnå målen. Även i den kommunala utvärderingen lyfts bristen på gemensamma begreppskriterier och kännetecken generellt i förskolan kring vad undervisningen i förskolan ska leda till inom de olika områdena som ingår i läroplanen eller annorlunda uttryckt hur barns lärande i exempelvis språk eller matematik kommer till uttryck på olika nivåer.

Det framkom i intervjun med språkförskolan Bamse att det finns flera etablerade arbetssätt och metoder för språkutveckling som också innefattar systematisk uppföljning och utvärdering. I Rinkeby-Kista stadsdelsförvaltning pågår ett pilotprojekt. Inom projektet har en AI-robot tagits fram i syfte att kartlägga framför allt de äldsta barnens språkutveckling. Roboten spelar in barns röster och transkriberingar av dessa ljudupptagningar görs automatiskt. Data som genereras är exempelvis antal ord per ordklass. I intervjun framkom att roboten kan bli en användbar komponent i arbetet med barns språk-utveckling i det strategiska arbetet och även utgöra ett användbart underlag inför övergång till skola. En möjlighet är att till exempel göra före och efter mätningar, då man arbetat konkret med språk-utveckling och få en kvantitativ bild av hur många fler ord barnen som grupp behärskar efter en specifik insats.

Sammanfattningsvis ger ovanstående stöd för att det språkutvecklande arbetet behöver systematiseras, det behöver ingå i det systematiska kvalitetsarbetet. Samma slutsatser drogs i Göteborgsrapporten om hur arbetet med framgångsrika språkutvecklande insatser bör bedrivas. Exempelvis att insatser som görs inom språkutveckling bör ha tydliga och skriftligt formulerade mål, syfte, ansvarsfördelning samt en plan för hur måluppfyllelsen ska dokumenteras både under insatsens gång och i efterhand. Dokumentation och uppföljning på individnivå behöver också ingå i detta som en del i en effektuppföljning. Björk-Willén betonar vikten av att hela styrkedjan är insatta i det språkutvecklande arbetet och här behöver en del verksamheter se över organisationen och ledarskapet.

⁴¹ Ann S. Pihlgren (2021) Översyn av Stockholms stads självvärderingsmaterial för förskolan. Utbildningsförvaltningen.

Ett gott exempel i denna utredning är från intervjun med språkförskolan Bamse. Där framkom att det går att involvera hela styrkedjan, inklusive arbetslagen, i uppföljningen och utvärderingen av barnens lärande. På Bamse arbetar de med att välja ut specifika ord och begrepp som sedan får styra vilka insatser och metoder undervisningen byggs upp kring. Till exempel högläsning av specifika böcker där de valda orden och begreppen förekommer, utflykter, experiment med mera, där orden inkluderas och används frekvent av barn och vuxna. Genom före och efter test (av barnen) av logoped blir det tydligt vilka ord och begrepp som ingår i barnens vokabulär och vilken grad av förståelse de erövrat genom undervisningen. Processerna dokumenteras i Skolplattformens modul Planering och Bedömning, och kan därmed följas upp över tid både av arbetslaget och av rektor.

Tema 4: Personalens kompetens

Utredningen Fler barn i förskola - för bättre språkutveckling i svenska föreslår förbättrad kompetensutveckling av barnskötare och förskollärare både i det svenska språket och i flerspråkighet. Personalen saknar ofta utifrån sina grundutbildningar tillfredsställande kunskap om barns andraspråkutveckling i svenska. I samma utredning problematiseras att utbildningssamordnare inte konsekvent tar sitt ansvar när det gäller att upprätthålla nivån på svenska språket bland de deltagare som examineras. Detta gäller även i viss mån examinerade från förskolläraryrket. Det förekommer bristande kunskaper i svenska vilket i sin tur riskerar att målen i läroplanen inte kan tillämpas fullt ut. Det beskrevs i intervjuerna som ett dilemma att det ibland saknas kunskap hos personalen om barns typiska språkutveckling och andraspråksinläring.

Utbildningsförvaltningens tidigare uppföljning visar att stadsdelsnämndsområden med hög andel flerspråkiga barn behöver stärka förskolans arbete med barnens språkutveckling i svenska. Arbetet med flerspråkighet är dock angeläget i alla stadsdelsnämndsområden. Den tidigare uppföljningen visar på ett behov av kompetensutveckling för att stödja barns flerspråkighet.

Språkinventeringen som stadsdelsförvaltningarna årligen genomför i de kommunala förskolorna kartlägger barnens och personalens språkliga erfarenheter. Språkinventeringen 2020⁴² omfattar andelen personal med kunskaper i andra språk än svenska. Andelen flerspråkig personal är högst i Rinkeby-Kista (80 procent) och i Skärholmen (78 procent). Lägst andel flerspråkig personal finns i

⁴² Redovisas i Förskolerapport 2020

Östermalm (33 procent) samt i Hägersten-Älvsjö och i Farsta (39 procent). Totalt i staden är andelen flerspråkig personal 49 procent. Språkinventeringen 2020 visar att åtta procent av förskolans personal har utbildning i andraspråksinläring. 13 procent av personalen har genomgått kortare kompetensutveckling i flerspråkighet i FoU-enhetens regi⁴³.

Rektorerna beskrev i intervjuerna ett behov av medveten rekrytering, att vid varje rekrytering säkerställa att all personal har tillräckliga kunskaper i svenska för att kunna delta i undervisningen, tolka och följa läroplanen samt dokumentera barns utveckling och lärande samt kommunicera med vårdnadshavare. Utredningen Fler barn i förskola - för bättre språkutveckling i svenska för ett resonemang om att nationella riktlinjer vid rekrytering för att bedöma personalens kunskaper i det svenska språket skulle kunna utgöra ett stöd för förskolorna. Förskolerapport 2020 konstaterar att särskilda kompetensutvecklande insatser behöver riktas dit behovet är som störst. I detta arbete skulle både nationella riktlinjer och stadsövergripande rutiner kring rekrytering utgöra ett stöd för förskolorna.

Tema 5: Övergång och samverkan

Genomgående i intervjuerna framkom att ingen individuell kartläggning av språket sker i dagsläget inför övergången till förskoleklass, inte heller på gruppnivå. Dokumentation från förskolan kring undervisning och olika projekt lämnas i varierande grad över till skolan. Vårdnadshavaren är ansvarig för att lämna över information om sitt barn från förskolan till skolan. Speciellt gäller detta för barn i behov av särskilt stöd.

I Ann S. Pihlgrens material för Sollentuna kommun⁴⁴ läggs fokus på undervisning och lärande i övergångar mellan olika skolformer. Pihlgren betonar att den information som lämnas mellan verksamheter nästan alltid är individorienterad. Hon hänvisar till Lago (2014) och slår fast att det borde vara legio att beskriva för skolan hur undervisningen i förskolan har skett och om barns och elevers erfarenheter. Olika verksamheters läroplaner slår fast att det i övergångar är viktigt att skapa sammanhang och en röd tråd för barnet och bygga vidare på det hon redan kan men också att utmana och sporra till nytt lärande, se vidare Skolverket⁴⁵.

⁴³ Utbildningen är även öppen för medarbetare från fristående förskolor.

⁴⁴ Övergångar i undervisning och lärande från förskola till förskoleklass, fritidshem och lågstadium, 2020.

⁴⁵ www.skolverket.se/skolutveckling/inspiration-och-stod-i-arbetet/stod-i-arbetet/overgangar-inom-och-mellan-skolor-och-skolformer#h-Samverkanmellanfor-skolaochskola

I linje med ovanstående framstår det som angeläget att skolan bygger vidare på arbetssätt från förskolan och att förskolan också förbereder barnen för de kunskapskrav som kommer i skolan⁴⁶. För att skapa en mer koherent övergång för barnen mellan förskola och skola inom staden behöver förskolornas dokumentation som lämnas till skolan tydligare inkludera området språk och kommunikation.

I intervjuerna lyfts att det i dagsläget inte förekommer någon systematisk återkoppling från skola till förskola gällande barns språkliga kompetens. Den återkoppling som ändå ges är av generell art och där framgår inte heller i vilken verksamhetsform barnen har gått, i fristående eller kommunal förskola. Här uttrycks en önskan från de intervjuade rektorerna om att få en mer detaljerad återkoppling för att på så sätt också kunna inkludera detta i utvärderingar över insatser på längre sikt.

För att åstadkomma en tydligare progression i undervisningen mellan förskola och skola behöver förskolan få ta del av resultaten på gruppnivå av de obligatoriska kartläggningarna av elevers kunskaper i språklig medvetenhet som görs i förskoleklass inom ramen för Hitta språket⁴⁷. Arbetslagen i förskolan behöver ha goda kunskaper om vad som väntar barn i nästa del av utbildningskedjan och också om vilka erfarenheter barn har med sig in i nästa del. Vid behov finns också kartläggningsmaterial för flerspråkiga barn i Hitta språket⁴⁸ som sannolikt skulle kunna användas med vissa anpassningar redan på förskolan i framför allt sociokulturellt svaga områden. En utökad kommunikation skulle skapa en tydlighet och en riktning för förskolornas språkutvecklande arbete. Även för barnen och vårdnadshavare skulle det här arbetssättet kunna bidra till en ökad tydlighet kring lärandemålen. Förskolorna skulle också få tillgång till ett värdefullt underlag för att utveckla det språkutvecklande arbetet över tid. Man kan anta att den socioekonomiska sammansättningen i olika förskolor är relativt konstant över tid, vilket ger goda förutsättningar att göra jämförelser över tid och därigenom mäta måluppfyllelse. Riktlinjer för övergångar mellan förskola och skola i Stockholms stad bör därför tydligare inkludera läroplansområdet språk och kommunikation.

⁴⁶ Även en slutsats i Göteborgsrapporten om hur arbetet med framgångsrika språkutvecklande insatser bör bedrivas.

⁴⁷ [Kartläggning i förskoleklassen - Skolverket](#)

⁴⁸ [Kompletterande stöd för kartläggning av flerspråkiga elever i förskoleklass - Skolverket](#)

Uppdrag screening

Syfte

Syftet med uppdraget är att utreda förutsättningarna för att kunna genomföra ett pilotprojekt för screening av läs- och skrivsvårigheter i förskolan.

Frågeställningar:

1. Vilka arbetssätt och metoder används i arbetslagen för att tidigt upptäcka avvikelser från den typiska språkutvecklingen?
2. Vilka hinder och möjligheter upplever intervjupersonerna finns med eventuell screening av läs- och skrivsvårigheter i förskolan?

Metod och urval

Metod och urval är densamma som i föregående redovisade uppdrag om språkutvecklande arbetssätt i förskolan. Däremot kommer svaren inte att tematiseras i denna del utan analysen presenteras under respektive frågeställning. Anledningen till detta är att underlaget är för begränsat för att en tematisk analys ska bli meningsfull.

Avgränsning

Denna rapport fokuserar på kartläggning av tidig upptäckt av språksvårigheter eller avvikelser från den typiska språkutvecklingen, avvikelser som i sin tur riskerar att leda till läs- och skrivsvårigheter i grundskolan. Det kan exempelvis handla om svårigheter med att avkoda ord och stavelser, begränsat ordförråd med mera. Vad som ska kartläggas och hur styrs av i vilken åldersgrupp kartläggningen är tänkt att genomföras. Det är också viktigt att poängtera att vid flerspråkighet bör kartläggning genomföras på mer än ett av barnets språk (där det starkaste språket ska ingå) för att få en så korrekt bild som möjligt.

Centrala begrepp

För att förstå området läs- och skrivsvårigheter behöver ett antal centrala begrepp redas ut: dyslexi, språkstörning, screening och kartläggning.

Dyslexi

Begreppet specifika läs- och skrivsvårigheter, dyslexi, innebär att det finns en medfödd nedsättning i vissa språkliga funktioner som är

viktiga för att kunna nyttja skriftens principer för kodning av språket. Dyslexi är ärftlig, cirka fem till åtta procent av befolkningen uppskattas ha dyslexi. Det är även vanligt att dyslexi förekommer samtidigt med andra funktionsnedsättningar som ADHD, dyskalkyli och språkstörning⁴⁹. Läs- och skrivsvårigheter förknippas ofta med diagnosen dyslexi⁵⁰. Läs- och skrivsvårigheter som är ett mer övergripande begrepp, kan däremot bero på många olika faktorer och innefattar alla som har svårigheter att läsa och/eller skriva oavsett vad som är orsaken. Svårigheter kan uppstå på grund av syn- eller hörselproblem, kulturell och språklig understimulering, språkstörning, bristfällig undervisning, emotionella problem, bristande kunskaper i svenska språket (när ett annat språk är modersmålet), men också på dyslexi⁵¹. Då läs- och skrivinläringen inte påbörjas förrän vid sex till sju års ålder i Sverige, ställs vanligtvis inte diagnosen dyslexi på barn yngre än sex år. Däremot kan barn redan under det första skolåret visa tydliga tecken på läs och skrivsvårigheter⁵². Dyslexidiagnos (som inte är en medicinsk diagnos) ställs av ett team av specialister, ofta ingår logoped, specialpedagoger, psykologer men även pedagoger med mera⁵³. Språkstörning utreds av logoped, vanligtvis efter remiss från BVC eller förskolan.

Språkstörning/generell språkförsening

Språkstörning är en term för att beskriva en grundläggande språklig funktionsnedsättning som har bestående konsekvenser men som varierar över tid⁵⁴. Det gäller således barn och elever som inte har samma språkliga förmåga som jämnåriga och kommer till uttryck på olika sätt i olika åldrar. Exempelvis en tvååring som inte använder treordsmeningar vilket BVC uppmärksammar vid tvåårskontrollen eller en tioåring med begränsat ordförråd och långsam läshastighet. Diagnosen generell språkstörning eller generell språkförsening ställs av logoped när språkstörningen påverkar både språkförståelsen och den språkliga uttrycksförmågan. Cirka sju till tio procent eller i snitt två barn per klass bedöms ha en språkstörning och dessa barn når kunskapskraven i begränsad utsträckning⁵⁵. Även här finns en stark ärftlig komponent och ju allvarligare svårigheten är desto högre är ärftligheten⁵⁶

⁴⁹ [Läs- och skrivsvårigheter \(spsm.se\)](https://spsm.se)

⁵⁰ [Språkstörning, språkförsening och dyslexi | Special Nest](#)

⁵¹ [Vad är dyslexi — Dyslexiföreningen \(dyslexiforeningen.se\)](#)

⁵² [8 — Dyslexiföreningen \(dyslexiforeningen.se\)](#)

⁵³ dyslexiforeningen.se

⁵⁴ spsm.se

⁵⁵ [vi-behover-oka-kunskapen-kring-sprakstornig.pdf \(stockholm.se\)](#)

⁵⁶ [Spsm.se](https://spsm.se)

Screening

Begreppet screening står här för att tidigt upptäcka och kartlägga. För att någonting ska uppfylla kraven för screening krävs att det är relativt få och enkla uppgifter som används vid testning-/kartläggning. Det ska också vara lätt administrerat. Syftet med screening är att upptäcka specifika svårigheter i exempelvis en viss grupp eller årskull på ett så tidigt stadium som möjligt. Viktigt att poängtera är att en screening aldrig är en fullständig utredning av just de förmågor materialet prövar. Det krävs alltid mer omfattande och grundliga utredningar av specialist vid misstanke om specifika svårigheter⁵⁷. I denna rapport har vi valt att genomgående använda termer kartläggning i stället för screening då de används synonymt inom forskningen. Där screening används görs det för att det benämns screening i litteraturen.

I Socialstyrelsens kunskapsöversikt om screening från år 2013 konstateras att det saknas vetenskapligt stöd för generell screening av språk i förskoleåldern⁵⁸. De nationella och internationella studier som gjorts håller generellt för låg kvalitet. Det poängteras dock i kunskapsöversikten att kartläggning skulle kunna ha goda effekter men att det inte har studerats med tillräckligt god systematik än. Det finns dock heller inget stöd för slutsatsen att kartläggning av barns språkkunskaper skulle kunna vara skadligt. Däremot finns stöd för att tidiga insatser på förekommen anledning är effektivt och angeläget och kan ha stor betydelse för individens förmåga till framgångsrika studier längre fram i livet. Det vill säga att kartläggning och insatser sätts in vid misstanke om avvikelser i något hänseende.

Kartläggning i Norden

Norge, Danmark och Finland har sedan länge använt kartläggning/screening av språklig förmåga hos yngre barn och även om det i perioder varit omdebatterat tycks den generella uppfattningen i våra grannländer vara att nyttan överväger nackdelarna. Norska Kunnskapsdepartementet⁵⁹ framhåller förskolan som en utmärkt arena för språkliga kartläggningar och framhåller screening som ett nödvändigt led i en systematisk tidig språkinsats. Men också att screening kan leda till en kompetenshöjning bland pedagogerna. Screening som företeelse i sig är dock omdebatterat i

⁵⁷ [Hur hittar vi elever med lässvårigheter tidigt? — språkforskning.se \(sprakforskning.se\)](http://www.sprakforskning.se) [Språkundersökning och screening - Rikshandboken i barnhälsovård \(rikshandboken-bhv.se\)](http://www.rikshandboken-bhv.se)

⁵⁸ Upptäcka utvecklingsavvikelser hos barn och ungdomar – En sammanställning av systematiska kunskapsöversikter 2013, Socialstyrelsen.

⁵⁹ Kunnskapsdepartementet (2011). Vurdering av verøy som brukes til å kartlegge barns språk i norske barnehager. Oslo: Departementenes servicesenter.

Sverige där uppfattningen att barn inte ska bedömas i förskolan råder. Det handlar om tveksamhet att särskilja progressionsbedömning från prestationsbedömning. För att kunna avgöra kvaliteten i de processer som arbetsätt och aktiviteter skapar behöver dock bedömning av varje barns utveckling och progression i lärandet ske. Lpfö 18⁶⁰ framhåller att arbetslaget ska: ”föra förlöpande samtal med barns vårdnadshavare om barnets trivsel, utveckling och lärande samt genomföra utvecklingssamtal”. Men ännu tydligare i citatet nedan som framhåller att varje barns utveckling och lärande ska följas, dokumenteras och analyseras ur Lpfö 18 s.18:

Förskolläraren ska ansvara för att varje barns utveckling och lärande kontinuerligt och systematiskt följs, dokumenteras och analyseras för att det ska vara möjligt att utvärdera hur förskolan tillgodoser barnens möjligheter att utvecklas och lära i enlighet med läroplanens mål.

I det här sammanhanget bör dock framhållas att förskolans profession saknar nationellt tolkningsstöd för vad undervisningen förväntas resultera i och vad som ska bedömas i barnets förändrade kunnande.

Teoretiska utgångspunkter

Det framstår, inom forskningen kring barns språkutveckling, som helt avgörande att barn möter ett rikt och nyanserat språk och får många möjligheter att utveckla både ordförråd, fonologisk och grammatisk kompetens för att komma så långt som möjligt i sin språkliga utveckling⁶¹. För att kunna identifiera barn som riskerar att misslyckas i sin tidiga läs- och skrivinlärning behöver pedagoger inom förskolan ha goda kunskaper om barns typiska språkutveckling. Myrberg menar att ”För lärare utan nödvändiga kunskaper blir ”vänta-och se-attityden” ett argument att inte genomföra särskilda insatser”⁶². Enligt Myrberg följer läsutvecklingen tre spår vilka ständigt samspekar med varandra⁶³. Under förskoleåren är det framför allt förmågan att uppfatta tal-
språkets ljudarkitektur som utvecklas och kunskap om bokstavs-
tecknen vilket i början sker utan kopplingen mellan ljud och tecken (a.a.). ”När talspråksplattformen är lagd, och registret av kända bokstäver ökar, blir det möjligt att ”knäcka den alfabetiska koden”, det vill säga koppla ljudsystemet till teckensystemet⁶⁴”. Myrberg beskriver sambandet i citatet nedan:

⁶⁰ Lpfö18 sid. 17.

⁶¹ Björk-Willén 2020.

⁶² Myrberg, 2003:53

⁶³ Dyslexi – en kunskapsöversikt, Per Myrberg 2007 Vetenskapsrådet.

⁶⁴ Dyslexi – en kunskapsöversikt, Per Myrberg 2007 Vetenskapsrådet sid 10.

Barn som har specifika ordavkodningsproblem i de tidiga skolåren läser mindre, utvecklar sitt ordförråd långsammare, och får sämre läsförståelse än barn som är duktiga ordavkodare från början. Gapet mellan de två grupperna ökar från de tidiga skolåren till senare skolår (sid. 13).

Här framstår förskolans viktiga kompensatoriska roll i dessa utvecklingsprocesser särskilt för de barn som inte exponeras för svenska eller får tillräckligt stöd i sin läsutveckling utanför förskolan.

Internationella studier har sedan länge visat att det finns ett samband mellan barns språkutveckling och socioekonomisk bakgrund. Barn med högutbildade föräldrar har en stor fördel vid skolstarten jämfört med barn till lågutbildade föräldrar med låga eller inga inkomster. Då området tidigare varit relativt utforskat i Sverige slår nu en avhandling i lingvistik fast att detta samband gäller även i Sverige. Föräldrarnas utbildningsnivå visade sig ha ett samband både med barnens ordförståelse, grammatisk förmåga och exekutiva funktioner som uppmärksamhet, arbetsminne och problemlösning⁶⁵. Enligt en färsk forskningsöversikt av 26 studier från olika länder, genomförd av Institutet för arbetsmarknads- och utbildningspolitisk utvärdering, har förskola av hög kvalitet dock en utjämnande effekt. Barn mellan noll och sex år får en rad fördelar om de går på en förskola av hög kvalitet. Flera av de granskade studierna visar att fler barn som gått i förskola fullföljer sin gymnasieutbildning, försörjer sig genom arbete och dessutom får högre lön än barn som fått andra omsorgsformer. Barn från familjer med lägre utbildning och inkomst gynnas mest av förskola, medan de få studier som finner negativa effekter gör det primärt för barn från familjer med hög utbildning och inkomst. Det fanns inga tydliga könsskillnader⁶⁶.

För Nacka kommun genomförde Ulrika Marklund år 2019 en jämförande studie av åtta förskolor som fått låga respektive höga poäng på ett språkscreeningstest⁶⁷. Resultatet av studien visade på en komplex bild av flera samverkande faktorer. Språkstimulerande förhållningssätt användes i högre grad på förskolor med höga poäng på testet. Det fanns också en högre grad av samstämmighet i förhållningssätt till undervisning bland pedagogerna i dessa förskolor och en större variation i förhållningssätt mellan pedagoger i förskolor med låga poäng. Marklund fann också att det fanns

⁶⁵ Tonér, Signe Language and executive functions in Swedish preschoolers. (2021), Stockholms universitet.

⁶⁶ [IFAU](#)

⁶⁷ [FONAC_rapport_190406b \(nacka.se\)](#) .

samband mellan hög grad av stöd från kollegor och ledning och höga poäng på testet liksom låg åldersspridning, låg andel barn med annat modersmål än svenska och låg andel barn med behov av särskilt stöd. Föräldrarnas utbildningsnivå var också högre på de förskolor som fått höga poäng och motsvarande. Slutsatsen var att riktade insatser till förskolor med låga poäng på screening på såväl individnivå som i personalgruppen och i organisationen exempelvis utbildning, kollegialt lärande och systematisk dokumentation borde kunna bidra till såväl ökade specifika kunskaper om språk-utvecklingsarbete som samsyn i personalgruppen. Något som visat sig framgångsrikt i studien.

Flerspråkighet och läs- och skrivsvårigheter

När det gäller språkstörning och språkförsening är forskningen entydig kring behovet av tidig upptäckt och därmed tidiga insatser, helst före skolstart⁶⁸. Flerspråkighet i sig leder inte till språkstörning, men riskfaktorer som att till exempel bo i segregerade områden och därmed inte få tillräcklig exponering för svenska, låg utbildningsnivå hos modern och socioekonomisk utsatthet sammanfaller ofta med genetisk risk att utveckla språkstörning⁶⁹.

Enligt Salameh är flerspråkig språkinlärning inte större belastning på hjärnan än enspråkig språkinlärning. Det förutsätter dock att barnen får tillgång till tillräcklig input i båda språken och möjlighet att använda båda språken⁷⁰. Flerspråkiga barn börjar inte tala senare eller utvecklas långsammare än enspråkiga barn. Men jämfört med enspråkiga barn finns alltså en större sårbarhet för att yttre faktorer påverkar språkutvecklingen (a.a.). Internationella studier visar att språkstörning hos flerspråkiga barn ofta missas och inte upptäcks förrän efter skolstart⁷¹.

Inom ramen för Barnhälsovården (BVC) screenas alla barn vid 2,5 eller 3 års ålder⁷². Barn med misstänkt grav språkförsening eller

⁶⁸ Hallin, Nilholm (2007) i *Pedagogisk Forskning i Sverige* årg 12 nr 3 s 226–229 issn 1401–6788. Myrberg 2007.

⁶⁹ Hallin, Nilholm (2007) i *Pedagogisk Forskning i Sverige* årg 12 nr 3 s 226–229 issn 1401–6788.

⁷⁰ Salameh, E-K. (2018). Språkstörning hos flerspråkiga barn. I Björk-Willén, P. (red.). *Svenska som andraspråk i förskolan*. (s.36-55) Stockholm: Natur & Kultur.

⁷¹ Tomblin, J. B., Records, N. L., Buckwalter, P., Zhang, X., Smith, E., & O'Brien, M. (1997). Prevalence of specific language impairment in kindergarten children. *Journal of speech, language, and hearing research*, 40(6), 1245-1260.
Adlof, S. M., Scoggins, J., Brazendale, A., Babb, S., & Petscher, Y. (2017). Identifying children at risk for language impairment or dyslexia with group-administered measures. *Journal of Speech, Language, and Hearing Research*, 60(12), 3507-3522.

⁷² <https://www.rikshandboken-bhv.se/metoder--riktlinjer/sprakundersokning-och-screening/>

språkstörning remitteras vanligtvis till logoped⁷³. Anna-Eva Hallin⁷⁴, logoped och forskare, har länge intresserat sig för frågan om språksscreening påpekar dock att det är ett sedan länge känt problem att flerspråkiga barn med svårigheter även missas i BVC:s screeningar och att språkliga svårigheter ofta bortförklaras med just flerspråkigheten⁷⁵. Hallin refererar vidare till en aktuell svensk studie om språksscreening av flerspråkiga barn där forskarna fann att 29 procent (av totalt 111 barn) vid 2,5-års ålder uppfyllde kriterierna för språkstörningsdiagnos, det vill säga betydande språkliga svårigheter på båda språken⁷⁶. Vid språkstörning finns alltid svårigheter inom samtliga språk barnet talar. Deltagarna till studien var rekryterade från ett så kallat särskilt utsatt område i Gävle. Motsvarande andel barn med språkstörning för befolkningen som helhet är cirka sju till tio procent.

Resultat och analys

Vilka arbetsätt och metoder används i arbetslagen för att tidigt upptäcka avvikelser från den typiska språkutvecklingen?

På frågan om arbetsätt och metoder för att upptäcka avvikelser framkom i intervjuerna att pedagogerna ofta reagerar snabbt om något barns språkutveckling avviker och att pedagogerna generellt är bra på att upptäcka avvikelser. Stödenheten (vanligtvis logoped och specialpedagog) nämns också som värdefull för handledning och kartläggning. TAKK tas upp som en värdefull insats. Vid upptäckt av misstänkt språkförsening uppmanas vanligtvis vårdnadshavare att ta kontakt med logoped och BVC för vägledning och stöd. Ibland finns också en utvecklingsledare med utbildning i flerspråkighet som stöd. God kontakt med vårdnadshavare nämns också samt vikten av att hålla sina kunskaper uppdaterade när det kommer nya forskningsrön.

I intervjuerna tas också upp att det ibland saknas kunskaper om barns typiska språkutveckling och att det ofta saknas systematiska arbetsätt och metoder för att upptäcka avvikelser. Det framkommer dock också goda exempel på arbetsätt, exempelvis barnkonferenser som genomförs två gånger per år då avvikelser kan diskuteras eller

⁷³ <https://www.rikshandboken-bhv.se/metoder--riktlinjer/sprakundersokning-och-screening/>

⁷⁴ Anna-Eva Hallin, är logoped och forskare verksam vid Karolinska institutet

⁷⁵ [Språksscreening på flera språk — språkforskning.se \(stockholm.se\)](https://www.sprakforskning.se/stockholm/se)

⁷⁶ Nayeb, L., Lagerberg, D., Sarkadi, A., Salameh, E. K., & Eriksson, M. (2021). [Identifying language disorder in bilingual children aged 2.5 years requires screening in both languages](#). *Acta Paediatrica*, 110(1), 265-272.

om annan oro för barnet finns. Vikten av en bra ledningsstruktur som fångar upp ”problematiken” i arbetslagen tas också upp i intervjuerna som centralt. Nämnts görs också att barn riskerar att ”falla mellan stolarna” och att vissa arbetslag lyckas bättre än andra när det gäller att ”hitta” och hjälpa barn. Ett gott exempel som nämns är att pedagoger kontakter biträdande rektor som i sin tur kopplar in resursteamet vid oro. Förskolornas stödenheter arbetar med olika slags kartläggningar vid rapporterad misstanke om avvikelser från den typiska språkutvecklingen.

I forskningsstudien: Villkor och organisering för ett närvarande och pedagogiskt ledarskap (2021)⁷⁷ problematiseras en arbetsprocess som bygger på att personalen aktivt förväntas ta kontakt med ledningen vid uppkomna problem. Detta diskuteras i relation till bristande språklig- och kulturell kompetens hos personalen. Problem, menar forskarna, kan uppstå i synnerhet om rektor leder på distans och inte är fysiskt närvarande i det dagliga arbetet på förskolan. I rapporten framhålls att även maktrelationer och föreställningar om den egna positionen i organisationen kan förväntas inverka på personalens vilja och förmåga att aktivt ta kontakt med ledningen vid uppkomna problem. För att denna arbetsgång ska bli framgångsrik krävs således ett fysiskt närvarande och pedagogiskt ledarskap framför allt i områden där utbildningsnivån bland förskolepersonalen är låg, bristen på förskollärare är hög och personalens språkkunskaper brister.

Myrberg⁷⁸ menar att svaga kunskaper om barns typiska språkutveckling kan försvåra bedömningen av vilka barn som behöver extra stöd. En stor andel barn i Stockholms förskolor är flerspråkiga och personalen i dessa områden har enligt både Stadsrevisionens rapport och språkinventeringen visat sig ha varierande kunskaper i svenska och flerspråkighet⁷⁹. Tonér konstaterar i sin avhandling⁸⁰, att barn med låg socioekonomisk status riskerar att ligga efter jämnåriga redan när de börjar i skolan då man uppmänt stora skillnader mellan förskolebarn när det gäller språkutveckling och förmåga som uppmärksamhet, arbetsminne och problemlösning. De empiriska studierna i avhandlingen är genomförda på förskolor i Stockholm.

⁷⁷ *Villkor och organisering för ett närvarande och pedagogiskt ledarskap.* (2021) Förskoleavdelningen, Utbildningsförvaltningen. Stockholm,

⁷⁸ Dyslexi – en kunskapsöversikt, Per Myrberg 2007 Vetenskapsrådet

⁷⁹ Stadsrevisionen 2020, Björk-Willén 2018, Språkbloggen-Hallin.

⁸⁰ Tonér, Signe Language and executive functions in Swedish preschoolers. (2021), Stockholms universitet

Forskning har även visat att språksvårigheter hos flerspråkiga barn regelbundet missas i BVC:s screeningar och av förskolepersonalen⁸¹. Nayeb med flera visade att nästan en tredjedel av barnen i socioekonomiskt svaga områden riskerar att uppfylla kriterierna för språkstörning. Detta indikerar att ytterligare insatser, som kartläggning av språk, är angeläget för att tidigt hitta de barn som behöver extra stöd. Så länge identifiering av språksvårigheter inte görs systematiskt är det svårt att uttala sig om hur många av dessa barn som inte uppmärksammas i förskolan i nuläget.

Södermalms stadsdelsförvaltning

Språkförskolan Bamses arbetssätt (som presenterades tidigare i rapporten) bygger på kartläggning och systematiskt arbete med specifika ord och begrepp. Syftet med kartläggningen är bland annat att följa upp och utvärdera undervisningen genom att ta reda på hur mycket och vad barnen lärt sig mer specifikt. Processerna dokumenteras Skolplattformens modul Planering och Bedömning, och kan därmed följas upp över tid både av arbetslaget och av rektor.

Rinkeby-Kista stadsdelsförvaltning

I den språkkartläggning som genomfördes år 2019 framgick att 81,4 procent av barnen och 81 procent av pedagogerna i Rinkeby-Kistas kommunala förskolor hade ett annat modersmål än svenska⁸². Trots flera insatser inriktade mot språkutveckling upplevde förvaltningen att återkopplingen från föräldrar och mottagande skolor inte återspeglade de ansträngningar som gjordes och man valde att tillsätta en så kallad språkkommission. En bärande del var den AI-robot som beskrivits tidigare i rapporten⁸³. Genom att spela in barnens röster och genom den analys som roboten är programmerad att ta fram går det att få ett mått på hur barnens språk utvecklas över tid på gruppnivå.

Vilka fördelar och utmaningar upplever intervjupersonerna finns med eventuell screening av läs- och skrivsvårigheter i förskolan?

I intervjuerna framkommer både möjligheter och utmaningar när det gäller kartläggning av språk tidigt. Flera av rektorerna och specialpedagogerna uppger att de kan tänka sig att delta med sina respektive verksamheter. Även farhågor lyfts gällande kartläggning; att det kan bli en extra arbetsbörda om det är mycket som ska

⁸¹ källa Hallin, Björk-Willén.

⁸²Kartläggning språkutvecklande arbete Rinkeby-Kista kommunala förskolor (2020). Rapport Rinkeby-Kista stadsdelsförvaltning.

⁸³ Se vidare sidan 11.

dokumenteras, utbildningar som ska genomföras med mera. En oro lyfts i intervjuerna kring etiska aspekter av kartläggning och risken för att ”uppnåendemål” för varje barn skulle kunna införas som en konsekvens av kartläggningen. Ett förtydligande kring vilka förväntningar mottagande skolor har kring barns språkutveckling, vad barnen förväntas kunna när de börjar i skolan lyfts också som ett utvecklingsområde. Att kartläggning av språk skulle kunna stärka läroplansuppdraget genom att identifiera och ge stöd till barn med särskilda behov inom läroplansområdet språk nämns också i intervjuerna.

Fördelen med kartläggning av språk är systematiken med vilken det genomförs. Att det möjliggör tidig identifikation och tidiga insatser vilket visat sig avgörande för en positiv framtida språkutveckling. Det lyfter också en del av det kollektiva ansvaret som idag vilar på all personal i förskolan att känna igen de tecken som finns på avvikelser från den typiska språkutvecklingen. Nackdelar som tas upp är den extra arbetsbördan det skulle kunna utgöra beroende på hur kartläggning ska genomföras i praktiken. Marklunds studie visade på komplexa samband mellan flera olika faktorer som avgör hur barn utvecklas språkligt, men den avgjort viktigaste faktorn konstaterades är fortfarande föräldrarnas och framför allt moderns utbildningsnivå.

Slutsatser och åtgärder

Sammanfattningsvis kan denna utredning konstatera att den största bristen med det språkutvecklande arbetet som påtalats genomgående i utredningar och rapporter, är bristen på systematisk uppföljning och utvärdering. I denna utredning dras också slutsatsen att arbetslagen behöver arbeta mer systematiskt och ha tillgång till underlag som tydligare visar hur undervisning i läroplansområdet språk och kommunikation bidrar till kontinuitet och progression i barns lärandet över tid. Detta kan kopplas till arbetslagens generellt sett svaga didaktiska målstyrning i planeringen. Det påverkar hela processen och förmågan att utvärdera undervisningen och barnens individuella lärande. Utifrån empiriska resultat i denna utredning går det inte att dra slutsatser om vilka insatser som är effektiva. Däremot pekar utredningens resultat i riktning mot att de insatser, arbetssätt och metoder som används är grundade i vetenskap och beprövad erfarenhet.

Resultaten som forskare inom pedagogik och specialpedagogik med flera presenterat är ovanligt entydiga. Vi vet vad som fungerar, men det som görs måste genomföras med systematik och medvetenhet. Vid uppföljning behöver återkoppling inkluderas i hela styrkedjan. En framgångsfaktor är långsiktighet före kortsiktighet när det gäller insatser. Personalens kompetens är central liksom fungerade styrning och ledning genom hela styrkedjan. I Stockholms stad är styrning genom 13 olika stadsdelsnämnder en utmaning för likvärdighet. Att följa upp varje barns utveckling och lärande inom läroplansområdet språk och kommunikation är också det en utmaning.

Denna utredning visar att det saknas ett brett vetenskapligt stöd för att genomföra en allmän språkkartläggning av förskolebarn. Enskilda studier visar däremot på fördelar med kartläggning, men dessa studier behöver skalas upp och testas på större urval för att beslut ska kunna fattas för eller mot införande av allmän kartläggning. Däremot finns stöd för riktad kartläggning av språk i områden med stor andel flerspråkiga barn och personal. Att identifiera barn med språkliga svårigheter tidigt har visat sig vara centralt. Tidiga insatser är också avgörande för en mer gynnsam utveckling. Kartläggning kan även bidra till att höja personalens kompetens och språkliga medvetenhet och utgöra ett värdefullt inslag i både det systematiska kvalitetsarbetet och i övergången mellan förskola och skola.

Utredningen visar att det pågår flera utvecklingsprojekt i stadens förskolor att utveckla arbetssätt där olika typer av kartläggning av barns språk ingår. Det arbete som pågår behöver följas upp och utvärderas, exempelvis pilotprojektet i Rinkeby-Kista, som beskrivits tidigare i denna rapport. Utbildningsförvaltningen ser mot bakgrund av detta inte behovet av att genomföra ytterligare pilotprojekt gällande screening för läs- och skrivsvårigheter i förskolan.

Sammanfattningsvis görs bedömningen att nedanstående åtgärder bör prioriteras för att öka förutsättningarna för en god språkutveckling för alla barn i Stockholms stads förskolor. Det är angeläget att arbetet med följande delar fortgår vid stadsdelsförvaltningarna:

- Erbjuder fortsatta insatser för att stärka barns språkutveckling i svenska och modersmålet.
- Utveckla en mer systematisk dokumentation och uppföljning av varje barns språkutveckling.

Språkuppdrag

32 (32)

- Bidra med insatser för ökad kompetens i barns typiska språkutveckling, andraspråksinlärning och flerspråkighet.

I tillägg till detta bör utbildningsförvaltningen få i uppdrag att göra en översyn av riktlinjer för övergångar mellan förskola och skola i Stockholms stad. I riktlinjerna behöver läroplansområdet språk och kommunikation inkluderas tydligare.